

СТАНОВЛЕННЯ Й СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

Литвинова О.М., к.е.н., доцент, Кондратюк Н.В., викладач

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Чуйко Н.В., к.е.н., доцент

Харківська державна зооветеринарна академія

Проведено аналіз сучасного стану, тенденцій інноваційного розвитку агропромислового комплексу. Виявлено, що розвиток інноваційних процесів в АПК та в сільському господарстві стримує обмежений інвестиційний ресурс та відсутність дієвих державних програм, що сприяють поширенню інновацій.

Analysis of agro-industrial complex's modern conditions and trends of innovative development has been conducted. It was unveiled that restricted investment resource and absence of state programs aimed to promote the innovations hold back growth of innovations process in agro-industrial complex.

Постановка проблеми. Розвиток сільського господарства провідних держав світу здійснюється за інвестиційно-інноваційною моделлю, що обумовлено зростаючою потребою у продовольчих ресурсах високої якості та підвищенням вартості їх виробництва.

Відповідно до прогнозів ООН, до 2050 року ріст споживання прогнозується до 3130 ккал на одну людину за добу, що значно більше за сучасний рівень у 2700 ккал на добу в середньому. З урахуванням цього, прогнозується зростання світового попиту на основні продукти харчування. Так зростання світового виробництва пшениці у 2020 р. прогнозується до 806 млн. т, а у 2050 р. – 950 млн. т (проти 682 млн. т у 2009/2010 МР). Виробництво молока досягне 1222 млн. т, що майже в 1,8 разу більше, ніж у 2008 р., а виробництво і споживання яловичини до 2050 р. може зрости більш ніж на 60%, свинини – на 77%, м'яса птиці – у 2,1 разу. Також звертає на себе увагу стійка тенденція до зростання використання продовольчих ресурсів на виробництво біопалива та у якості альтернативних джерел енергії, що є наслідком підвищення цін на нафту і природний газ.

Зазначене у повній мірі відноситься до АПК України, актуальність інноваційної моделі розвитку якого зумовлюється як зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію – основу продовольчої безпеки, розвитком ринку біопалива, так і стрімким впливом науки та нових технологій, що відбувся протягом останніх 20-30 років. Нові технології докорінно і швидко змінили та спонукали до піднесення рівня розвитку провідних вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Тому зволікання із впровадженням інновацій у виробництво є неприпустимим, оскільки спричинює гальмування його розвитку та економічну деградацію, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем інноваційного розвитку приділялось багато уваги у світовій науковій літературі. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування інноваційних

підходів розвитку агропромислового комплексу України розглянуто в роботах А.Ф. Бондаренка, А.Н. Бузні, С.А. Володіна, П.І. Гайдуцького, О.І. Дадія, С.І. Дем'янченка, М.В. Зубця, М.І. Кісіля, І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, М.А. Садикова, О.О. Созінова, Р.А. Фатхутдінова та ін.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану, тенденцій та обґрунтування нових підходів до інноваційного розвитку агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2010 р. частка сільськогосподарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки України склала 8,2% (у 2009 р. – 8,3%), а обсяг сільгоспвиробництва у фактичних цінах становив 184,9 млрд. грн. У структурі експорту України у 2010 р. понад 19% (проти 24% у 2009 р.) його вартості припадає на продукцію, вироблену у сільському господарстві та на підприємствах харчової і переробної промисловості.

У звітному 2010 р. сільськогосподарськими підприємствами вироблено 29,8 млн. т зернових та зернобобових культур, у середньому по 27,6 ц/га, 5,6 млн. т соняшнику (по 15,4 ц/га), 12,7 млн. т цукрового буряку (по 281,5 ц/га), 1,6 млн. т сої (по 16,2 ц/га), 1,3 млн. т ріпаку озимого (по 17,5 ц/га).

Загальне виробництво м'яса (у забійній вазі) у 2010 р. становило 2,1 млн. т, що на 7,4% більше порівняно з 2009 р. Виробництво молока у 2010 р. скоротилось на 3,1% і склало 11,2 млн. т. Середньорічний надій молока від однієї корови у сільськогосподарських підприємствах склав 3660 кг (на 233 кг, або на 6% менше). У 2010 р., порівняно з обсягами 2009 р., виробництво яєць у сільськогосподарських підприємствах збільшилось на 10,7% (10,3 млрд. шт.), що обумовлено збільшенням (на 16,3%) поголів'я курей-несучок при незначному зростанні їх продуктивності.

Разом з тим, можливості АПК України використовуються все ще далеко не на повну міру. Реалізація генетичного потенціалу сортів і гібридів сільськогосподарських культур на полях більшості підприємств не перевищує 25-40 %. У тваринництві спостерігається скорочення поголів'я корів та призупинилося зростання їх продуктивності, все ще низькими залишаються середньодобові прирости молодняка великої рогатої худоби і свиней на вирощуванні і відгодівлі. У той же час практична реалізація наукових здобутків у селекції, генетиці біотехнології, землеробстві, тваринництві і ветеринарії вже сьогодні здатна забезпечити суттєве зростання обсягів і підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

Серед напрямів інвестиційно-інноваційної моделі розвитку АПК особливе місце посідають чотири основні: селекційно-генетичний; виробничотехнологічний; організаційно-управлінський; соціоекологічний. Серед перелічених у найближчій перспективі (десять років) особливого значення набудуть селекційно-генетичні інновації, необхідні для введення у виробництво сортів і гібридів, стійких до несприятливих умов, хвороб і шкідників; у тваринництві - створення порід м'ясної худоби, у птахівництві - нових кросів птиці високої продуктивності. У технологічній сфері все більшої актуальності набуває використання ресурсощадних технологій.

Основним ініціатором новацій для сільського господарства є мережа науково-дослідних інститутів НААНУ і Міністерства аграрної політики та продовольства України. Найбільш поширеними інноваціями є: нові сорти та гібриди рослин і породи тварин, штами мікроорганізмів, марки і модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини), економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо).

Впровадженню новацій перешкоджає сучасний стан науково-дослідних установ, матеріально-технічна база яких зношена, не вистачає приладів для досліджень, особливо з найбільш наукомістких напрямів, зокрема біотехнології.

Внаслідок довготривалості етапів розробки й апробації фундаментальних інновацій у сільському господарстві, результати наукових досягнень у селекції сільськогосподарських культур дають максимальну віддачу через 15-20 років від початку фінансування кожного окремого напрямку наукової роботи, а в селекції порід тварин – 20-30 і більше років. Впровадження та ринкове освоєння новацій значно стримується відсутністю достовірної й повної інформації про новітні вітчизняні наукові розробки в галузі сільського господарства.

Вагомого значення у розвитку інноваційної діяльності, зокрема в агропромисловому комплексі, набуло прийняття ряду нормативно-правових актів, зокрема 4 липня 2002 року Закону України “Про інноваційну діяльність”. Відповідно до положень зазначеного закону, інновації - новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможних технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Так, якщо понад 70% обсягу (у грошовому вимірі) продукції підприємства за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція, таке підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності визнається інноваційним. Інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді інноваційного центру, бізнес-інкубатора, технополіса, технопарку тощо.

З метою забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки, зокрема агропромислового комплексу, та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках 8 вересня 2011 року було прийнято Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” [2]. Пріоритетні напрями розділені на стратегічні (на період до 10 років) і середньострокові (на період до 5 років).

У контексті вирішення проблем підвищення прибутковості, конкурентоспроможності та подальшого розвитку агропромислового комплексу особливої ролі набуває визнання серед інших стратегічних пріоритетних напрямів на 2011-2021 роки таких, що пов'язані із впровадженням енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєнням альтернативних джерел енергії; технологічного оновлення та розвитку агропромислового комплексу; широ-

ким застосуванням технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища та ін.

Одними з головних проблем є низька платоспроможність господарств та залучення інвестиційних і інноваційних ресурсів. Наукові дослідження потребують щорічного масштабного фінансування і всебічної державної підтримки, оскільки від цього залежить науковий рівень та якість інновацій, що надзвичайно важливо в умовах поширення на українському ринку науково-технічної продукції конкурентоспроможних іноземних техніки й технологій, які за своїми техніко-економічними параметрами не поступаються, а часом і перевершують вітчизняні аналоги. Особливо це стосується імпорту сільськогосподарської техніки, насіння іноземних сортів культур рослин і засобів захисту рослин. Фінансова підтримка інноваційної діяльності необхідна також на інших етапах інноваційного процесу, оскільки стимулювання впровадження має забезпечити попит на вітчизняні наукові розробки.

Основними джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є: кошти Державного та місцевих бюджетів України та Автономної Республіки Крим; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Особлива роль відводиться саме інвестиційній складовій. У Законі зазначено, що інноваційна діяльність є однією із форм інвестиційної діяльності [3]. Так 6 квітня 2011 року Урядом України було розглянуто та прийнято Інвестиційну реформу України, що має покращити інвестиційний клімат у країні і надасть можливість поживати поширення інноваційних процесів в Україні, зокрема в її агропромисловому комплексі.

Станом на 1 січня 2011 року обсяг прямих іноземних інвестицій в Україні дорівнює 44,7 млрд. дол. США і збільшився порівняно з обсягами на 1 січня 1996 року в 49,9 разу та склав 979 доларів на одну особу.

У 2010 р. суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство, мисливство, лісове господарство вкладено 12,2 млрд. грн. інвестицій в основний капітал, що на 30,4% більше, ніж у 2009 р. Питома вага інвестицій у зазначені види економічної діяльності становить 7,2% від загальнодержавного обсягу інвестицій в основний капітал (у 2009 р. – 6,2%). За рахунок коштів державного бюджету освоєно 284 млн. грн., що становить 2,3% інвестицій в основний капітал у цей вид діяльності. Слід зазначити, що вагому частку інвестицій у сільське господарство, мисливство, лісове господарство освоєно у рослинництві (68,2%) [4].

З даних, наведених у табл. 1, бачимо, що у розвиток підприємств сільського господарства, мисливства, лісового господарства станом на 1 січня 2011 р. вкладено 833,7 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (наростаючим підсумком з початку інвестування), що становить 1,9% загального обсягу іноземних інвестицій в Україну.

Інвестиції в економіку України

Показники	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол.						
Україна, всього	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44708,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	309,6	404,3	557,3	813,3	793,0	833,7
темп росту (зниження), %	138,2	130,6	137,8	145,9	97,5	105,1
Промисловість	9527,8	10470,3	12421,2	12469,7	13276,4	14042,6
темп росту (зниження), %	246,4	109,9	118,6	100,4	106,5	105,8
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.						
Україна, всього	93096	125254	188486	233081	151777	171092
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	5016	7309	9519	16890	9382	12231
темп росту (зниження), %	148,4	145,7	130,2	177,4	55,5	130,4
Промисловість	35031	44804	64341	76618	57658	58558
темп росту (зниження), %	124,3	127,9	143,6	119,1	75,3	101,6

Джерело: дані Держкомстату України [5, с. 20-23, 6 с.34-36] та власні розрахунки

Приріст обсягу іноземного капіталу в сільське господарство, мисливство та лісове господарство, з урахуванням його переоцінки, втрат і курсової різниці, за 2010 р. склав 40,7 млн. дол. США. Обсяг прямих іноземних інвестицій у підприємства харчової промисловості на 1 січня 2011 р. становив 1858,7 млн. дол. США, що становить 4,2% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну. Приріст обсягу іноземного капіталу в підприємства харчової промисловості за 2010 р. склав 30,3 млн. дол. США [4].

Не зважаючи на зниження темпів приросту прямих іноземних інвестицій в агропромислові підприємства і на те, що на сьогодні частка України у глобальних інвестиційних потоках не перевищує 0,5 відсотка, а конкуренція за інвестора на світовому рівні посилюється з кожним роком – наша держава все ж таки має пріоритети і розглядається як один із провідних реципієнтів інвестицій.

Перш за все це пов'язано із інвестиційною привабливістю України для закордонних інвесторів, оскільки існують переваги, пов'язані із розвинутим внутрішнім ринком, розгалуженим промисловим і сільськогосподарським потенціалом, багатими та різноманітними природними ресурсами, а також вигідним геополітичним розташуванням.

Так, щодо економічних переваг варто згадати позитивну динаміку зростання ВВП, темпи якої за останні п'ять років є найвищими в Європі, а в порівнянні 2010 р. із 2009 р. становлять 4,2%. Відбулося зростання обсягів виробництва у 2010 р. порівняно із 2009 р. на 11,0%, у тому числі у машинобудуванні на 27,8%. Україна обіймає п'яте місце у світі за кількістю сертифікованих ІТ-спеціалістів. Внутрішній ринок України є одним з найбільших у Східній Європі (46 млн. споживачів). Також інвестиційною перевагою є стра-

тегічно вигідне географічне розташування, є доступ до чотирьох з десяти європейських транспортних коридорів, а також наявність 1/3 світових чорноземів.

Висновки. 1. Приймаючи до уваги сучасні тенденції розвитку попиту на продукцію сільського господарства, зокрема продовольства, питання пріоритету інноваційного типу розвитку підприємств АПК та галузі в цілому набувають важливого практичного значення. Невикористаний інноваційний потенціал підприємств АПК слід розглядати як потужний резерв їх економічного розвитку.

2. Значно стримує розвиток інноваційного процесу в АПК та в сільському господарстві обмежений інвестиційний ресурс та відсутність дієвих державних програм, що сприяють поширенню інновацій. У результаті фінансові проблеми, які є наслідком стримування інноваційного процесу, через підприємства інших галузей поширюються на всю вітчизняну економіку.

3. Підприємства АПК України мають високий потенціал економічного розвитку, який зумовлюється геополітичним положенням країни, її унікальними природно-кліматичними характеристиками, сприятливими для АПК світовими тенденціями. В найбільшій мірі сприяти вивільненню цього потенціалу - саме таке завдання має стояти сьогодні на всіх рівнях, починаючи від підприємства і завершуючи національним господарством. Досягти цього можна за рахунок сприяння розвитку інноваційних процесів в АПК шляхом розробки та впровадження відповідних державних програм, забезпечення розвитку наукової сфери як основи інноваційного процесу, створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності.

Література:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 36. - С. 266.
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України // Урядовий кур'єр. - № 186.
3. Про інвестиційну діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). - № 47. – 1991. - С. 647
4. Остапчук Ю.М. Сільське господарство України у 2010 році: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. - 11 с.
5. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: Статистичний збірник за 2010 рік. – К., 2011. – 87 с.
6. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2010 рік. – К., 2011. - 384 с.